

kraju. Čitatelj se zatim upoznaje s kulturnom aktivnošću i pridaje važnost prosvjeti, točnije koprivničkoj gimnaziji i kasnije tzv. koprivničkim intelektualcima, ali i studentima i njihovom ulogom u razvoju intelektualnog i kulturnog gradskog kruga.

Na kraju knjige slijede *Zaključci*, sažetak na njemačkom jeziku, popis izvora i literature, vrlo opsežni prilozi, te pogovor i kratak životopis autora. U pogovoru je autor zapisao kako je 17. stoljeće ključno za opstanak Koprivnice, a uz to postavlja pitanje: „Jesu li već u 17. stoljeću bili postavljeni odnosi koji će dugo utjecati na grad, na današnjicu pa i na budućnost?“³

Na kraju prikaza valja zaključiti da ovo djelo ostaje pokazatelj kako se baviti poviješću na multidisciplinarni način, ono predstavlja snažan nastavak istraživanja utemeljenih u suvremenim historiografskim tendencijama, a ciljano čitateljstvo i stručna publika bi ga svakako trebala nagraditi svojom pažnjom.

3| Petrić, 2005., 344.

Vanja Dolenc

[povijest]

Božena Vranješ-Šoljan, *Stanovništvo Banske Hrvatske (Demografska slika Banske Hrvatske u kontekstu društveno- povijesnih promjena od 1850. do 1910.), Zagreb: Educa, 2009., 301 str.*

Mnoge današnje tekovine dugujemo upravo devetnaestom stoljeću. Nazivamo ga i „dugim“ devetnaestim stoljećem. Glavni razlog tomu leži u vremenskom okviru koje prožima, no to nimalo ne umanjuje neke od temeljnih promjena na društvenim, političkim i kulturnim razinama, ali ni promjenu načina života stanovništva. Upravo je to i glavna nit vodilja knjige o *Stanovništvu Banske Hrvatske* – analiza političkih, društvenih i gospodarskih uzroka koji su utjecali na promjene u stanovništvu civilne Hrvatske i Slavonije. Jedan od motiva autorici za analizu jest dinamičnost političkih zbivanja u drugoj polovici 19. stoljeća. Ona je nesumnjivo utjecala na demografska zbivanja navedenog prostora koja zbog povećanja broja stanovnika i produženog trajanja života možemo nazvati *demografskom revolucijom*, a povezana je sa sličnim procesima u srednjoeuropskom i europskom prostoru.

Počevši od općeg popisa iz 1850/51. pa do prvog modernog popisa stanovništva iz 1857. godine itd. (obrađeni su još popisi iz 1869., 1880., 1890., 1900. te 1910. godine) autorica na shematizirani način prikazuje karakteristike i ukazuje na važnost svakog od popisa. Shema se sastoji od političkih i gospodarskih promjena u međupopisnim razdobljima koja su nužna podloga za shvaćanje svakog od popisa. Dodatno izrađene tablice i grafikoni

približavaju čitatelja konkretnim brojkama (podacima) u kretanjima stanovništva. Možemo reći, analiza navedenih popisa srž su autoričine knjige i tema bavljenja. No, svakako neizostavan dio je i povijesni pregled razvoja demografije i populacijskih teorija.

Postavlja se pitanje na koji način prikazati jednu detaljnu analizu konkretnih brojčanih podataka koje autorica (nužno) stavlja u povijesni kontekst. Gotovo da je nemoguće detaljno ih i na predočenoj razini prikazati, a i potrebno je čitatelju ostaviti prostor za vlastita istraživanja i zanimanje za knjigu. Mi ćemo ga kroz pregled nekih od poglavlja pokušati potaknuti da tu knjigu sam pročita. Nastojat ćemo prikazati zanimljivosti ili određene karakteristike pojedinog popisa i pokušati čitatelja zainteresirati da ih sam detaljnije prouči. No, oblikujmo za početak povijesni kontekst i upoznajmo se sa nekim od populacijskih teorija.

Knjiga je konceptualno podijeljena na devet poglavlja. Nakon uvodnog dijela (1. *Uvod*, str. 7.-15.) u kojem nas autorica upozna sa sadržajem dobivamo i neke od temeljnih smjernica u istraživanju povijesti „dugog“ devetnaestog stoljeća. Neizostavan je i kratak pregled razvoja povijesne demografije u kojem nas autorica približava samoj materiji.

Na samom početku autorica nam daje pregled povijesti Europe devetnaestog stoljeća (2. *Europa modernog doba*, str. 16.-32.) stvarajući tako sliku preduvjeta promjena koju su uvjetovali s jedne strane nacionalni pokreti sredinom stoljeća, a s druge industrijska revolucija sa svojim dugoročnim posljedicama. Možemo reći da je ona bila izazov započet u Engleskoj s kojim su se morali suočiti i ostali dijelovi Europe nevezano na stupanj razvoja. Utjecala je na temeljite izmjene gospodarstva, a time i na promjene u životima stanovništva stvarajući podlogu za političke i društvene preobrazbe. Jedan od vidova promjena je i upadljiv rast stanovništva pri čemu moramo imati na umu da on nije bio jednak u svim dijelovima zahvaćenim industrijskom revolucijom. Kada govorimo o promjenama u broju stanovništva na koje su kao posljedica industrijske revolucije utjecali napreci u gospodarskom, zdravstvenom i obrazovnom pogledu, onda govorimo i o demografskoj tranziciji. Tako se zahvaljujući pomacima u medicini u drugoj polovini 19. stoljeća pridonijelo opadanju stope mortaliteta i produženju životnog vijeka; jedan o najvažnijih fenomena 19. st. koji je utjecao na demografska kretanja su i migracije. Iako se ne mogu precizno odrediti razmjeri iseljavanja, većinu stanovništva s egzistencijalnim problemima privlačile su prekomorske zemlje poput Sjedinjenih Američkih Država, Kanade i Australije. Tomu svjedoči i podatak o 13 milijuna doseljenika u SAD u razdoblju između 1900. i 1915. i to s europskog istoka i juga. Pritom ne smijemo zaboraviti

da migracije zapravo upućuju na gospodarski položaj (misleći pritom i na stupanj industrijalizacije) određene regije iz koje stanovništvo iseljava.

Autorica nas zatim upoznaje s populacijskim teorijama u predmodernoj Europi (3. *Populacijske teorije*, str. 33.-58.) što dakako uključuje i prostor Habsburške monarhije i Hrvatske. Spomenuta dva poglavlja možemo definirati kao svojevrsan uvod u konkretne analize popisa stanovništva. Drugim riječima, svrstavanje konkretnih demografskih podataka u određen povijesni kontekst i općedruštvena kretanja. Osim šest već spomenutih popisa stanovništva, autorica nam daje i uvid u izvore o stanovništvu prije navedenih modernih popisa stanovništva, kao što su matične knjige.

U predmodernoj Europi (3.1. *Teorijska misao o stanovništvu u predmodernoj Europi*, str. 33.-37.) bez statističkih ureda i komisija ili društava za političku ekonomiju, nastajale su ekonomske teorije kojima je cilj bilo upravljanje i povećanje državnog bogatstva. Joseph von Sonnenfels (1733.-1817.), kao predstavnik kameralne znanosti u Austriji, baveći se populacijskom politikom predlagao je periodično provođenje popisa stanovnika te praćenje glavnih sastavnica kretanja stanovništva i njihove međusobne povezanosti. Industrijska revolucija ostvarila je novi društveni i gospodarski pomak (3.2. *Teorijska misao o stanovništvu u modernoj Europi*, str. 37.-40.) koji je potaknuo ekonomiste na razmišljanje. Većina njih prihvaćala je Malthusovo (Thomas Robert, 1766.-1834.) načelo stanovništva koje polazi od pretpostavke da između broja stanovnika i raspoloživih sredstava za život postoji jaz (tj. dok se sredstva za život povećavaju aritmetičkom, stanovništvo raste geometrijskom progresijom).

Demografska istraživanja u habsburškim zemljama, a time i u Hrvatskoj započinju s prosvjetiteljstvom (3.3. *Populacijska istraživanja u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj u predmodernom i modernom razdoblju*, str. 40.-58.). Tako se, među ostalima, i Nikola Škrlec Lomnički bavio populacijskim pitanjima u domeni predmoderne Hrvatske. U 19. stoljeću proučavanje povijesti stanovništva razvijalo se usporedno s etnografijom i ekonomijom, a svoju znanstvenu osnovu dobiva utemeljenjem statističkog ureda 1875. godine. Poticaje demografskim istraživanjima dale su neke od najznačajnijih osoba tog doba poput Maksimilijana Vrhovca, Ljudevita Gaja, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog i drugih. Petar Matković, Fran Vrbančić, Milovan Zoričić samo su neki od znanstvenika koji u drugoj polovici 19. stoljeća pokazuju trend znanstvenog bavljenja populacijskim pitanjima. Jedan od značajnijih radova tog perioda je Zoričićev rad *Žiteljstvo Kraljevina Hrvatske i Slavonije po zvanju i*

zanimanju (1896.) u kojem, među ostalim, donosi i metodologiju zvanja i zanimanja pri čemu mu je uzor bila njemačka statistika zvanja.

Budući da se metodologija demografske analize razvila upravo na području ispitivanja smrtnosti iz matica umrlih (4. *Izvori o stanovništvu prije modernih popisa*, str. 59.-72.), te unatoč eventualnim nepreciznostima u podacima, matične knjige možemo ocijeniti kao važan izvor povijesno-demografskih istraživanja. Budući da je Crkva vodila evidenciju o svojim župljanima, možemo govoriti o tzv. Crkvenoj evidenciji (4.1. *Od matičnih knjiga do građanske evidencije*, str. 59.-61.). Njezin nedostatak bio je u tome jer je u pravilu vodila evidenciju samo za pripadnike svoje konfesije. U mnogim državama paralelno se vodila i *građanska evidencija*. Utemeljenjem Statističkog ureda u Zagrebu podaci o vitalnim događanjima dolazili su izravno od voditelja matica, a ne preko Centralne statističke komisije u Beču kao dotad. Iznimno su važni i zemljišni katastri koje je država koristila kao podlogu za oporezivanje prihoda od zemljišta (4.2. *Od privremenog katastra do općih popisa*, str. 61.-67.). Kao primjere autorica navodi slavonski zemljišni katastar te Katastar Franje I. (1768.-1835.). Prvi od navedenih zbog prioritetne kolonizacije Slavonije nakon mira u Srijemskim Karlovcima, drugi, među ostalim, zbog podataka o broju i etničkom sastavu stanovnika, toponomastici, poljoprivrednoj proizvodnji i dr. Naime, do prvog općeg popisa stanovništva 1857. statistika stanovništva je bila ograničena na prikupljanje demografskih podataka, kao što smo imali prilike vidjeti, u fiskalne ili vojne svrhe (prvim modernim popisom stanovništva završava tzv. *protostatističko razdoblje* u kojem su se podaci o stanovništvu zapravo najčešće i prikupljali u fiskalne svrhe). Taj podatak možemo potkrijepiti i nizom drugih primjera (popisa) kao što je npr. *terezijanski popis* iz 1754. (proveden u tzv. staro-konskribiranim austrijskim zemljama), komorski popis (koji je izradila Dvorska komora) iz 1736. ili popis iz 1782. godine. Za naše prostore značajni su popisi iz 70-ih godina 18. stoljeća – *Tabellae Impopulationis* (nedavno pronađeni županijski popis hrvatskih i slavonskih županija), *jozefinski popis* iz 1785. te posljednji popis proveden u okviru feudalnog sustava 1805. Do novog općeg popisa stanovništva proći će gotovo pola stoljeća (isključujući vojno-krajiško područje).

Proglašenje apsolutizma 1851. godine obilježile su i reformatorske mjere u svim granama uprave ne vodeći računa o razlikama među krunovinama. S tim u svezi bečko središte okrenulo se izradi evidencije zemljišta (katastra), te je donesena odredba o popisivanju stanovništva u Ugarskoj, Erdelju, Slavoniji, Hrvatskoj, Srpskoj Vojvodini, Temišvarskom Banatu i Dalmaciji

prema kojem je 1850./51. objavljen opći popis stanovništva. S obzirom na to da ga nazivamo prvim popisom stanovništva, važno je vidjeti koje su bile njegove značajke. Prije svega treba imati na umu različite gospodarske i političke uvjete koji su stvarali manjkavosti u stvaranju pouzdanih podataka (4.3. *Značajke popisa stanovništva 1850/51.*, str. 67.-69.). No, on je nedvojbeno jedinstven zbog podataka o narodnosti. Naime, u popisu je pojam narodnosti široko shvaćen i koristi se nejasno. Regionalni naziv zamjenjuje pravo nacionalno obilježje. Konkretno, starješine kućnih zadruga davale su izjave u ime svih ukućana u skladu s regionalnim ili plemenskim opredjeljenjem. Dodajmo tome i da podaci o narodnosti iz općeg popisa iz 1851. nikada nisu službeno objavljeni. Spomenutim podacima bavila se i nekolicina istraživača te u sklopu *Ravnateljstva administrativne statistike* sa sjedištem u Beču i neke od svojih analiza objavili (4.4. *Publikacije administrativne statističke službe o narodnostima*, str. 69.-72.). Njihova je važnost kao podloge za kasnija istraživanja.

Za razliku od popisa iz 1850./51., za popis iz 1857. tehnički uvjeti (poput izrađenog katastra i sl.) bili su znatno povoljniji (5. *Prvi moderni popis stanovništva 1857.*, str. 73.-98.). No, on je pokazao određene konceptijske i metodološke slabosti. Ipak je kao takav važan zbog mogućnosti komparacije sa stanovništvom srednjoeuropskog prostora. Važno je napomenuti da je navedeni popis bio jedini popis u Monarhiji izrađen prema modelu stalnog stanovništva (5.3. *Popisna obilježja kretanja stanovništva i demografska struktura*, str. 80.-98.). Konkretno, *ukupnim stanovništvom se smatraju sve osobe koje su na području dotične krunovine imale mjesto stalnog boravišta u Habsburškoj Monarhiji, bez obzira u trenutku popisa bile prisutne ili ne*. Popis uključuje stavke: *domaće stanovništvo, prisutni, odsutni* te broj stranaca (kada govorimo primjerice o Hrvatskoj i Slavoniji najbrojniji su doseljenici iz Kranjske i Štajerske). Na temelju podataka iz popisa iz 1857. autorica donosi i grafički pregled kretanja stanovništva za civilnu Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju pri čemu možemo vidjeti rast broja stanovnika u Dalmaciji, a stagnaciju u preostale dvije, dok stope umrlih i rođenih upućuju da demografska tranzicija još nije počela u svim hrvatskim pokrajinama.

Važno je naglasiti da svako statističko razdoblje zapravo ocrta razinu gospodarske i demografske dinamike. Upravo je to glavni razlog zbog kojeg nam je izuzetno važno poznavati povijesni kontekst. Tako primjerice, popis iz 1869. (podsjetimo, jedini domaći istraživač u tom razdoblju bio je Petar Matković) nastaje u ozračju pravnog i političkog okvira koji su odredile prethodne nagodbe (Austro-ugarska i Ugarsko-hrvatska) (6. *Popis stanovništva 1869.*, str. 99.-123.). Govoreći o razdoblju između 1857. i 1870.

moramo imati na umu i teritorijalne promjene u Hrvatskoj i Slavoniji (primjerice, gubitak Međimurja, izdvajanje Rijeke iz uže Hrvatske, pripojenje Varaždinskog generalata i nekih srijemskih kotareva civilnom području Hrvatske te administrativnu podjelu županija) koje su utjecale na demografske promjene vidljive u popisu. Za razliku od prethodnog popisa, ovaj pokazuje naznake i dalje tradicijskog načina života, ali s početnim elementima demografske preobrazbe. Primjerice, dolazi do promjene u socijalnoj strukturi društva zbog sve većeg broja zaposlenih u industrijskom sektoru koja je bila uglavnom koncentrirana u gradskim središtima (Rijeka, Osijek, Zagreb).

Popis iz 1880. obilježen je banovanjem Ivana Mažuranića i liberalnim reformama njegove vlade koje su uključivale i modernizaciju društva i gospodarstva i dr. (7. *Popis stanovništva 1880*, str. 124.-155.). Otvaranje Statističkog ureda Kraljevine Hrvatske i Slavonije (zahvaljujući Milovanu Zorčiću započinje sustavan rad na području statističkih istraživanja) pada upravo u ovo razdoblje. No, ujedno ga i obilježava proces depopulacije u pasivnim krajevima te proces vanjskih migracija u priobalju i rjeđe naseljenim krajevima Like. Provedeni popis upućuje nas na ukupni porast gradskog stanovništva i gradskih naselja, normalizaciju stope mortaliteta, te među ostalim, i izvjestan napredak u povećanju pismenosti (iako je znatan dio stanovništva i dalje bio nepismen). Važan zaključak koji autorica donosi jest da unatoč mnogim drugim čimbenicima u Hrvatskoj još nije nastupila demografska tranzicija na što upućuju podaci o niskoj doživljenoj dobi, ranim ženidbama, razmjerno nepovoljnoj stopi fertiliteta te (i dalje) poljoprivredi kao dominantnoj gospodarskoj djelatnosti.

Iako je postavljanjem mađarskog grofa Karolya Khuena-Hédervarya za hrvatskog bana ujedno značilo usporavanje procesa modernizacije započetog za Mažuranićeva banovanja, njegov režim nije mogao u potpunosti spriječiti započeti razvoj (8. *Popis stanovništva 1890*, str. 156.-189.). Unatoč brojnim reformama koje su nastojale promijeniti politički život Hrvatske (poput reforme izbornog zakona), situacija u gospodarstvu bila je ponešto drukčija. Prema podacima popisa zabilježen je porast stanovništva (djelomice i zbog kolonizacije stranih naroda te početka vanjskih migracija). Naime, moramo naglasiti da popis iz 1890. pokazuje prvu etapu demografske tranzicije (doduše, uz istodoban početak procesa depopulacije). Ona je vidljiva, primjerice, u većoj doživljenoj životnoj dobi.

Zadnje desetljeće 19. stoljeća obilježila je ozbiljna kriza dualističkog sustava što se očitovalo i u nemogućnosti ugarske politike u sprječavanju modernizacije u Hrvatskoj (9. *Popis stanovništva 1900*, str. 190.-217.). Najvažniji pomaci koje možemo iščitati

iz popisa iz 1900. i u komparaciji s prethodnim je veća prostorna pokretljivost, vanjsko iseljavanje, strana kolonizacija i rast gradskog stanovništva (unatoč i dalje nepovoljnoj strukturi naselja u Hrvatskoj i Slavoniji). Spomenuto vanjsko iseljavanje, koje je dugoročno za Hrvatsku imalo negativne posljedice, povezano je s problemom agrarne prenapučenosti gdje se daleka Amerika činila kao zemlja koja omogućava zaradu. Gospodarski uspon donekle je ublažio nejednakost regionalnog razvoja premda je poljoprivreda i dalje ostala prevladavajuća djelatnost.

Početak 20. stoljeća na hrvatskom prostoru obilježavaju promjene u stranačkom životu koje će usmjeravati povijesni razvoj sljedećih nekoliko desetljeća (poput osnutka Hrvatske pučke seljačke stranke, Napredne stranke i dr. – što dovodi i do sekularizacije Crkve) te uznapredovala modernizacija (10. *Popis stanovništva 1910*, str. 218.-244.). Dolazi i do promjena u socijalnoj strukturi stanovništva usponom srednjeg građanstva koje su predstavljali odvjetnici, liječnici, sveučilišni profesori i dr., dok s druge strane plemstvo nastoji sačuvati svoj stečeni povlašteni položaj (jer najveći porez u Hrvatskoj su plaćali upravo veleposjednici). Velike promjene vidljive su i na području školstva, povećanja broja pismenih i sl. (od 1901. ženama je bio dopušten upis na redovan studij Filozofskog fakulteta). Moramo naglasiti da je popis iz 1910. bio posljednji popis koji je provela Austro-Ugarska Monarhija i kao takav metodološki i bogato razrađen. Materijalno i socijalno raslojavanje stanovništva uzrokovano kapitalističkim sustavom stvorilo je s jedne strane gospodarsku i društvenu elitu, a s druge velik dio seljačkog stanovništva koji je izlaz vidio u iseljavanju.

Različiti su čimbenici koji utječu na demografsku sliku, od političkih, gospodarskih, kulturnih. Nužno je svaki od njih uzeti u obzir prilikom analize konkretnih podataka koje donosi određeni popis stanovništva. Različita teritorijalna podjela, politika bečkog središta, stupanj razvoja gospodarstva te razne bolesti utjecali su i na stope nataliteta i mortaliteta – izazvali promjene u obiteljima, bračnom životu. Pritom ne smijemo zaboraviti da je 19. stoljeće razdoblje nacionalnih buđenja i liberalnih promjena koje su vodile prema modernom građanskom društvu što je dakako imalo utjecaja i na demografske promjene, a bile su odraz općih europskih kretanja.

Prilikom analize pojedinih popisa, autorica uzima u obzir niz (neki od prethodno nabrojanih) parametara, od općih gospodarskih i društvenih kretanja, metodologije pojedinog popisa, gustoće stanovništva, promjena u obiteljima, stupanj urbanizacije i industrijalizacije, stope umrlih i rođenih, socijalnu i gospodarsku strukturu stanovništva, religijsku strukturu, strukturu stanovništva po materinskom jeziku, broj stranaca i sl. Prilikom analize,

autorica nas upozorava i na razne metodološke probleme s kojima se svaki znanstvenik susreće kod jedne takve analize (primjerice diskontinuiteta upravno-političkih granica i sl.).

Možemo zaključiti da je riječ o detaljnoj analizi izvora (popisa stanovništva) stavljenih u povijesni kontekst te je tako postignut cilj; ukazano je na važnost tih popisa kao izvora. Na temelju njih autorica donosi zaključke o promjenama u kretanju stanovništva čime potvrđuje da se u „dugom“ 19. stoljeću zbog raznih gospodarskih, zdravstvenih i obrazovnih napredaka oblikovala i demografska slika današnje Hrvatske.

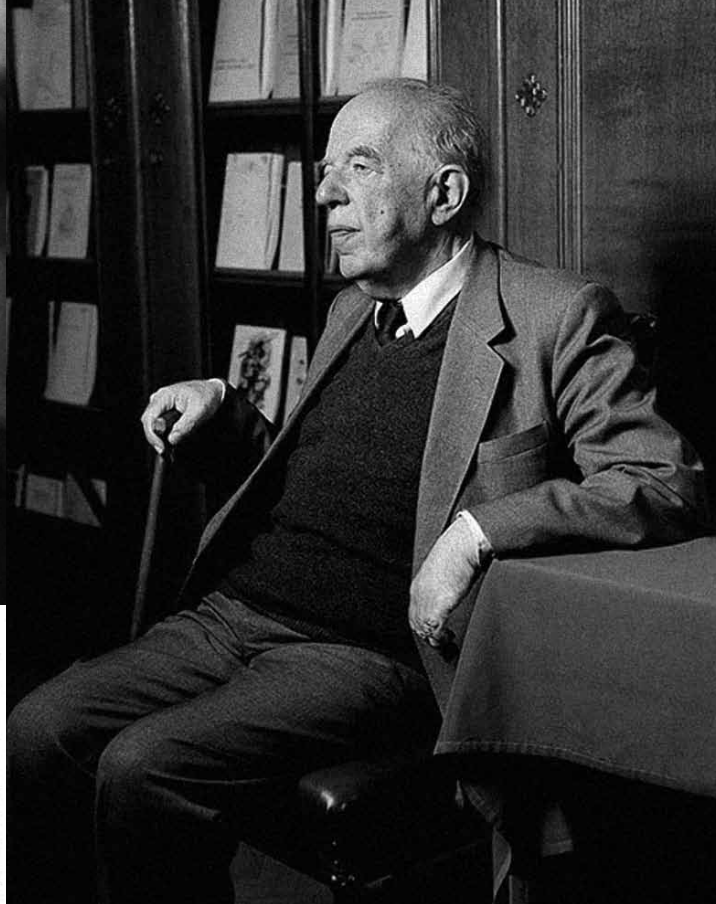
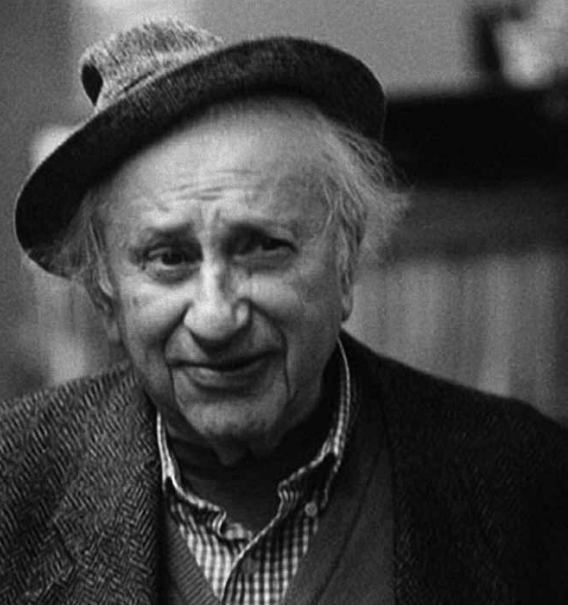
Martina Borovčak

[povijest]

Mira Kolar, *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2008., 440 str.*

Prvi svjetski rat, iako uglavnom prihvaćen kao razmeđa „dugog XIX.“ i „kratkog XX.“ stoljeća, u hrvatskoj je historiografiji relativno zapostavljena tema. Postojeći interes uglavnom je bio usmjeren prema kraju rata, tj. političkom razvoju od relativne liberalizacije Austro-Ugarske tijekom 1917. godine do raspada Monarhije i formiranja prvo kratkotrajne Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a zatim i Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Gospodarski i društveni problemi Hrvatske u Prvom svjetskom ratu donedavno su uglavnom zanemareni u historiografiji. Njima se tek posljednjih godina okreće veći broj autora i posvećuje veće zanimanje. Pri tome prvenstveno treba istaknuti djelo Branke Boban *Stjepan Radić u vrijeme Prvoga svjetskog rata*, ali i prošlogodišnji znanstveni skup u organizaciji Matice hrvatske „1918. u hrvatskoj povijesti“ na kojemu je veći broj radova posvećen upravo tim temama. Zbornik radova s tog skupa trebao bi izaći u proljeće 2009. godine. Djelo Mire Kolar *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata* važan je prilog još uvijek deficitnoj historiografiji tog područja. Originalno istraživanje prikazano u tom djelu odgovara na dosad neobrađena pitanja. Jednako je važno što otvara brojna nova i postavlja temelj budućim istraživanjima u tom polju.

Monografija *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata* podijeljena je u sedamnaest poglavlja, uključujući

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 6/7 2009.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VI, broj 6/7, 2009.

Glavna i odgovorna urednica

Nikolina Sarić

Uredništvo

Tomislav Bradolica, Vanja Dolenc,
Nikolina Sarić, Filip Šimetin Šegvić,
Andreja Talan

Urednik pripravnika

Stefan Treskanica

Redakcija

Tomislav Bradolica, Vanja Dolenc,
Nikolina Sarić, Filip Šimetin Šegvić,
Andreja Talan, Stefan Treskanica

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Jasna Galjer
Tomislav Galović, prof.
dr. sc. Ivo Goldstein
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Petar Korunić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Mirjana Matijević-Sokol
dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus
dr. sc. Drago Roksandić

Lektura i korektura

Vedrana Janković
Marko Pojatina
Zoran Priselac

Dizajn i priprema za tisak

Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevod sažetaka na engleski jezik

Tomislav Brandolica
Marko Lovrić
Marija Marčetić

Prijevod sažetaka na njemački jezik

Azra Plićanić-Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić

Prijevod sažetaka na francuski jezik

doc. dr. sc. Zvezdana
Sikirić-Assouline
Zrinka Miladin

Izdavač

ISHA Zagreb
– Klub studenata povijesti

Tisak

Kerschhoffset

Naklada

Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja uredništva
i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno
je uz novčanu potporu Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
Cijena časopisa iznosi 7,00 kn.

Adresa uredništva:

ISHA Zagreb
– Klub studenata povijesti
(za: Redakcija „Pro tempore“),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
nikolina.sar@gmail.com

